

## ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, професора Левченка Юрія Олександровича на дисертацію Усатого Олексія Олексійовича «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»

**Актуальність теми дослідження.** Вивчення представленого рукопису дисертаційного дослідження Усатого Олексія Олексійовича на тему «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», а також ознайомлення з науковими працями здобувача дає підстави стверджувати, що необхідністю адаптації правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі як засобу виправлення та ресоціалізації як до внутрішнього законодавства, так і до європейських стандартів поведінки із засудженими до позбавлення волі. Упродовж багатьох років покарання у виді позбавлення волі посідає перше місце серед видів покарань, призначених судами в Україні. Отже, стабільною є кількість осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях різних рівнів безпеки (*Станом на 31 грудня 2025 року в системі МЮ України функціонують 24 СІЗО (УВП), 52 виправні колонії, 5 таборів для утримання військовополонених, 4 виправні центри та 1 виховна колонія, в яких міститься 34 925 осіб*). Тому належне правове регулювання та правильна організація їх праці багато в чому визначають як ефективність самої роботи засуджених, так і її ефективність як засобу виправлення та ресоціалізації. До того ж зайнятість засуджених роботою є вкрай важливим чинником належного та своєчасно відшкодування завданих злочином збитків. Тривалий час у кримінально-виконавчій науці точилися дискусії з приводу визначення характеру праці засуджених. Червоною ниткою цієї полеміки проходила необхідність концептуального перегляду праці як засобу виправлення та ресоціалізації, узгодження правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі як з конституційними положеннями, так і з європейськими стандартами в цій галузі. Разом з тим навіть після внесення до Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) низки змін і доповнень до норм, які регулюють використання праці

засуджених у місцях позбавлення волі, її правове регулювання важко визнати чітким та однозначним. Це, у свою чергу, породжує проблеми, по–перше, у сфері забезпечення й дотримання прав та законних інтересів засуджених; по–друге, у сфері забезпечення прав потерпілих від злочинів осіб на своєчасне та повне відшкодування збитків за рахунок. Так, число працездатних осіб в установах виконання покарань станом на 01.01.2026 р. становило 15275 осіб або 68,49% від числа всіх засуджених осіб, із них були забезпечені роботою 8562 особи. Це становить 56,05% від числа працездатних 41,49% та 38,39% від загального числа засуджених. У 2025 році середньомісячна зарплата працюючих засуджених складала 5033 грн., рік тому – 3503,02 грн. У 2022 році вона складала на місяць 2306,50 грн.

Враховуючи зазначене можемо справедливо констатувати, що сучасний етап реформування пенітенціарної системи України потребує науково-практичного осмислення складових правової основи діяльності ДКВС України щодо пенітенціарної ресоціалізації засуджених до позбавлення волі на певний строк та комплексного дослідження даного кримінально-виконавчого інституту.

Вищевикладене обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, свідчить про необхідність поглибленого вивчення проблем кримінально-правової, кримінологічної та кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, підкреслює його значущість для законодавчої та правозастосовної діяльності, а також теорії та практики запобігання та протидії злочинності в Україні та її вплив на формування кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні.

Дисертація являє собою рукопис, який містить анотацію, вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

Викладені положення свідчать про актуальність та своєчасність обрання тематики дисертаційного дослідження та його спрямованість в умовах сьогодення.

Дисертацію виконано відповідно до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України

на 2023-2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273; Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р; Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р, а також відповідних інших державних програм, що стосуються питань корисної праці засуджених до позбавлення волі

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність** не викликає жодних заперечень.

Структурованість роботи характеризується класичністю форми, логічністю упорядкованості структурних елементів, послідовністю викладення матеріалу та відповідністю їх змістовному наповненню.

Дисертантом вдало й коректно сформульовано мету дослідження, яка полягає у розробці науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення доктринальних, нормативно-правових і прикладних кримінально-виконавчих та кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, а також з урахуванням позитивної зарубіжної практики і міжнародно-правових підходів з означеної проблематики дослідження. Об'єкт і предмет дослідження визначені вдало.

Результати дисертаційного дослідження Усатого Олексія Олексійовича є науково обґрунтованими, їх достовірність підтверджується правильно обраною методологічною базою, а також репрезентативною емпіричною базою. *Нормативну основу дослідження* склали: Конституція України, закони і підзаконні нормативно-правові акти України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс, рішення Ради Національної безпеки і оборони України, міжнародні нормативно-правові акти та міжнародні договори, стороною яких є держава Україна та інші нормативно-правові документи, що стосуються кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до

позбавлення волі.

*Емпіричну базу* склали статистичні показники Міністерства юстиції України за 2020–2024 рр., узагальнені дані результатів анкетування 164 осіб зі складу персоналу установ виконання покарань ДКВС України та 346 засуджених до позбавлення волі (Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Черкаської та Чернігівської областей) України, результати вивчення 286 особових справ засуджених. У роботі також було використано інформацію, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Міністерства юстиції України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується й вдалістю обрання методологічної бази. Зі змісту роботи вбачається, що дисертант дотримується обраної методології. Використані при написанні дисертації методи можливість сформулювати наукові положення та одержати результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі кримінально-правової та кримінально-виконавчої діяльності.

**Наукова новизна положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях.**

Проведений аналіз запропонованої роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дисертаційного дослідження авторіві удалося вирішити поставлені завдання та отримати нові результати. Слід відмітити, що за характером і змістом дисертаційна робота Усатого О.О. є у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням сучасних проблем, що стосуються місця і ролі кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, та розробці у зв'язку з цим науково обґрунтованих концептуальних заходів, спрямованих на удосконалення нормативно-правових підходів і підвищення рівня ефективності практичної діяльності органів і установ виконання покарань з означених питань.

Заслуговує на увагу наукове обґрунтування автора поняття «суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі» - врегульована нормами

кримінально-виконавчого законодавства форма трудової діяльності засуджених, яка здійснюється з урахуванням їх індивідуальних особливостей, стану здоров'я, професійних здібностей та потреб виправлення і ресоціалізації, спрямованої на формування у засуджених соціально корисних навичок та форм та правил поведінки, набуття професійних компетентностей та підготовку засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві після звільнення.

Привертає увагу доведення автором необхідність зміни концептуального підходу до правового регулювання суспільно корисної праці засуджених шляхом переходу від вузької категорії «суспільно корисна праця засуджених» до більш широкої та комплексної категорії «трудова зайнятість засуджених», як одного із основних засобів їх виправлення і ресоціалізації. Запропонована концепція передбачає, що трудова зайнятість засуджених повинна розглядатися як самостійна кримінально-виконавча категорія, що являє собою систему правових, організаційних, освітніх та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення участі засуджених у суспільно корисній діяльності, формування їх професійних компетентностей, розвиток трудової мотивації, підготовку до самостійного працевлаштування та створення необхідних умов для ефективного виправлення, ресоціалізації і реінтеграції засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві після звільнення.

Варта уваги використання позитивного зарубіжного досвіду з питань, стандартів праці засуджених до позбавлення волі, засвідчує, що праця засуджених розглядається не як елемент карального впливу, а як важливий засіб їх виправлення, ресоціалізації та подальшої соціальної реінтеграції до життя у вільному суспільстві. Ефективна реалізація міжнародних стандартів потребує не лише належного нормативного закріплення трудових прав і гарантій засуджених, а й створення відповідних організаційних, правових та соціально-економічних умов. Доведено, що послідовна, належна та ефективна імплементація міжнародно-правових стандартів праці засуджених до позбавлення волі у кримінально-виконавче законодавство України сприяє не лише гуманізації пенітенціарної

політики, а і підвищує ефективність суспільно корисної праці засуджених як основного засобу їх виправлення, ресоціалізації та забезпеченню належного рівня захисту прав і свобод засуджених.

Особливий інтерес становлять пропозиції дисертанта, що кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні являють собою систему нормативних положень, принципів, правових гарантій та організаційних механізмів, які визначають порядок залучення засуджених до трудової діяльності як засобу їх виправлення, ресоціалізації та підготовки до самостійного правомірного життя після звільнення.

Досить цікавою є пропозиція Усатого О.О. що сучасне розуміння суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі не може обмежуватися лише фактом виконання засудженими певних робіт чи отриманням виробничого результату. Її основне кримінально-виконавче значення полягає у формуванні в засуджених відповідальності, трудових навичок, соціально позитивних установок та створенні умов для успішної інтеграції у суспільство після звільнення.

Привертає увагу доведення автором, що суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі є важливим кримінально-виконавчим механізмом їх виправлення, ресоціалізації та підготовки до повернення у суспільство після звільнення. Її значення полягає не лише у виконанні трудових функцій, а передусім у формуванні відповідальності, трудових навичок, соціально позитивних установок та здатності особи забезпечувати власні потреби законним шляхом. Чинна модель організації суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні недостатньо орієнтована на їх подальшу соціальну адаптацію, оскільки відсутній належний взаємозв'язок між трудовою діяльністю під час відбування покарання, професійною підготовкою та працевлаштуванням після звільнення.

Запропоновано авторський підхід до законодавчого удосконалення суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, дозволяє зробити висновок про необхідність його концептуального переосмислення з урахуванням сучасних підходів до мети виконання кримінальних покарань.

Встановлено, що категорія «суспільно корисна праця засуджених» переважно характеризує сам факт залучення особи до трудової діяльності, однак не охоплює таких важливих складових сучасного кримінально-виконавчого впливу, як професійна орієнтація, формування конкурентних професійних компетентностей, професійне навчання, адаптація до ринку праці та підготовка до працевлаштування засуджених після звільнення. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність переходу до комплексної категорії «трудова зайнятість засуджених до позбавлення волі».

Науковий стиль викладення тексту роботи та її оформлення не викликають зауважень. Дисертація у цілому є свідченням вільної орієнтації автором у галузі кримінального права та кримінально-виконавчого права, обізнаності у науковій літературі, а також законодавстві, що має безпосереднє відношення до запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань України.

Теоретичні висновки та практичні пропозиції базують на достатньому науковому рівні, що свідчать про високий ступінь наукової кваліфікації Усатого Олексія Олексійовича.

За змістом, формою та об'ємом вказані напрацювання повною мірою відповідають вимогам МОН, які висуваються до праць такого виду та відображають змістовні положення отриманих результатів.

У цілому, аналізуючи зміст дисертації, наукові праці, опубліковані за темою дослідження, використані джерела, ступінь обґрунтованості отриманих результатів, дозволяє стверджувати, що рецензована робота Усатого Олексія Олексійовича є кваліфікаційною науковою працею, що виконана особисто, у якій автору удалось досягти поставленої мети.

**Практичне значення одержаних результатів дослідження** полягає у можливості їх використання для подальшого розвитку кримінально-виконавчої науки, удосконалення нормативно-правового регулювання суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі та підвищення ефективності діяльності органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України, а саме: – у *практичній діяльності* для удосконалення організаційно-правових засад залучення засуджених до трудової діяльності, запровадження індивідуальних програм

трудової адаптації, визначення професійного потенціалу засуджених та забезпечення зв'язку між суспільно корисною працею засуджених до позбавлення волі, як під час відбування засудженими покарання так і подальшою соціальною інтеграцією після звільнення (акт впровадження ГУНП в Одеській області від 20 липня 2026 р.);– у науково-дослідній діяльності, для подальшого розвитку доктринальних положень кримінально-виконавчого права, дослідження проблем виконання покарань, виправлення і ресоціалізації засуджених, а також формування сучасної концепції трудової зайнятості засуджених до позбавлених волі (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 04 серпня 2026 р.); – в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін «Кримінально-виконавче право» та «Кримінологія», а також підготовки навчально-методичних матеріалів для здобувачів вищої освіти (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 03 липня 2026 р.).

**Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.**

Наукові результати дисертації Усатого Олексія Олексійовича достатньо апробовані. Основні результати дослідження оприлюднені на наукових і науково-практичних, включаючи міжнародні, конференціях та круглих столах, основними з яких є такі: «Пенітенціарна система у глобальному вимірі» (м. Київ, 3 листопада 2023 р.); «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса 24 листопада 2023 р.); «Захист прав дитини в умовах військової агресії» (м. Одеса, 19 червня 2026 р.).

Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дослідження, відображено у 6 наукових працях, із яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України та 3 тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Це дозволяє констатувати, що презентовані наукові праці є достатніми для наукового обґрунтування запропонованих автором положень як нових, висвітленні окреслених наукових проблем та формулюванні шляхів їх логічного вирішення.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності,

робота пройшла належну апробацію.

Дисертація є самостійною, завершеною роботою. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою.

Оформлення дисертаційної роботи здійснено відповідно до встановлених вимог і стандартів.

Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження дає можливість засвідчити, що дисертація Усатого Олексія Олексійовича на тему «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні» є самостійним монографічним науковим дослідженням з актуальної для науки та практики теми, що містить нові наукові положення й науково-обґрунтовані результати, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права та кримінально-виконавчого права, а її науковий рівень не викликає жодних заперечень.

Проте, наголошуючи на позитивних аспектах дослідження, не можна залишити поза увагою **певні зауваження та дискусійні моменти, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення автором під час публічного захисту.**

1. У положеннях наукової новизни одержаних результатів зазначено, що в дисертації набули подальшого розвитку теоретико-прикладні положення щодо міжнародно-правових підходів до застосування положення щодо необхідності імплементації міжнародних стандартів поведінки із засудженими у сфері організації їх трудової діяльності, відповідно до яких праця осіб, позбавлених волі, не може мати характер додаткового покарання, а повинна бути спрямована на розвиток особистості засудженого та підготовку його до повернення у суспільство після звільнення. На цій підставі автор обґрунтовує необхідність активнішого використання позитивного зарубіжного досвіду в національному кримінально-виконавчому законодавстві та практиці виконання і відбування покарань (с. 31–32), а в підрозділі 1.3 дисертації (с. 62–83) аналізує міжнародно-правові стандарти праці засуджених до позбавлення волі та практику окремих іноземних держав.

Водночас відповідні положення мають переважно описовий характер. Незважаючи на сформульовані в роботі окремі законодавчі пропозиції, авторів доцільно було систематизувати пріоритетні напрями адаптації та впровадження апробованих зарубіжних практик у національну систему виконання покарань.

2) У підрозділі 2.2 дисертант зазначає, що одним із напрямів удосконалення суспільно-корисної праці засуджених повинна бути можливість такої праці підготувати засудженого до життя після звільнення. У зв'язку із цим, хотілося б почути за рахунок чого можна досягнути такої мети;

3) На сторінках дисертації наводиться авторська редакція поняття «трудова зайнятість засуджених». У чому буде проявлятися принципова відмінність цього поняття від поняття "суспільно корисна праця засуджених";

4) У дисертації зазначається, що чинна законодавча модель суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі має фрагментарний характер. Під час захисту дисертації, хотілося б почути за рахунок яких заходів можна удосконалити організацію праці засуджених.

Вказані зауваження та рекомендації носять дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки представленого до захисту дисертаційного дослідження, і можуть бути враховані у ході подальших наукових досліджень.

**Відсутність порушень академічної доброчесності.** Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць Усатого Олексія Олексійовича фактів порушення академічної доброчесності (плагіату, фальсифікацій, фабрикацій тощо) не виявлено. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використані методики дослідження та джерела інформації містять відповідні посилання. Дисертація є завершеною, самостійно виконаною роботою, що має вагоме теоретичне і прикладне значення.

**Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам.** Дисертація Усатого Олексія Олексійовича на тему «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», подана на здобуття

ступеня доктора філософії з галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», є самостійною завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки та практики правоохоронної діяльності, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор Усатий Олексій Олексійович заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

**Офіційний опонент:**

**Т.в.о. завідувача кафедри кримінології  
Національної академії  
внутрішніх справ,  
кандидат юридичних наук, професор**

**Юрій ЛЕВЧЕНКО**

**Погоджено:**

**Проректор Національної академії  
внутрішніх справ**

**Олег ТАРАСЕНКО**